

2708

## פרוטוקול מס' 578

מישיבת ועדת הכספים  
יום ד', ג' בחשוון תשל"ז - 27.10.76, שעה 9.00

נכחו:

### חברי הוועדה:

י. קרגמן - היו"ר  
ע. אמורי  
א. אפרת  
ש. ארליך  
מ. ארנס  
י. בדר  
י. גולן  
ס. יוספטל  
א. מלמד  
י. פרנק  
ג. פח  
ד. קורן  
ח. קורפו  
נ. קצב  
ז. שובל  
א. שוסטק  
מ. שחל

### מוזמנים:

נגיד בנק ישראל מ. זנבר  
ד"ר צ. זוסמן - בנק ישראל  
ד"ר מ. חת - בנק ישראל  
ד"ר א. שפר - בנק ישראל  
ע. מסר - בנק ישראל  
י. שריג - בנק ישראל  
מ. מירב - בנק ישראל  
מ. בן-עמי - בנק ישראל

יועץ כלכלי לוועדה: א.נ. פלוג

יועץ משפטי לוועדה: ג. קיטרון

מזכיר הוועדה: א. קירשנר

צ. ספרן

רשמה:

סדר היום: ישיבת פרידה של הוועדה מנגיד בנק ישראל היוצא מר משה זנבר.

אני פותח את הישיבה.

היו"ר י. קרגמן:

### ישיבת פרידה של הוועדה מנגיד בנק ישראל היוצא מר משה זנבר

אני מקבל כבודה את נגיד בנק ישראל מר משה זנבר ואת כל העובדים הבכירים של בנק ישראל, האני שמח לראות אותם כאן בוועדה. ישיבה זו תהיה הישיבה האחרונה, מבחינה פורמלית, שבה מופיע מר זנבר כנגיד בנק ישראל, כי מ-1 בנובמבר הוא חדל לכהן בכהונה זו. אמרתי שזו הישיבה האחרונה באופן פורמלי, כי אני בטוח - על כל פנים ארצה בכך ואבקש את מר זנבר לרצות בכך - שתהיינה לו פגישות נוספות עם הוועדה בתחומים כלכליים, בבעיות המשק, וכאיש המכיר את הנושא על בוריו יוכל ליעץ לוועדת הכספים גם במלאו את התפקידים שבהם יעסוק - במפעלים כלכליים וכמראה באוניברסיטה - ולא רק בהיותו בתפקיד ממלכתי רשמי.

אני רוצה לציין שהקשר שלנו עם נגיד בנק ישראל, מר משה זנבר, במשך חמש השנים היה קשר הדוק. הוא ראה חשיבות גדולה בצורך להיות קשור לוועדה, לבוא אליה, ליעץ לה, לדווח לה, וזאת בנוסף לחובה המוטלת על הנגיד, לפי חוק, לדווח לממשלה ולוועדת הכספים כאשר הגידול באמצעי התשלום עולה על 15%. אני יכול לומר שעל פי רוב, לא תמיד, היינו מקיימים בידורים מועילים מאוד, חשובים מאוד בעניינים שהיה מעלה מר זנבר בדינים וחשבונות המיוחדים שלו וגם בדין וחשבון הכללי של בנק ישראל שהיה מתפרסם ברבים. הקשר בין מר זנבר ובין חברי ועדת הכספים, ובעיקר בין הוועדה כגוף, היה קשר הדוק שנבע מתוך ראיית הוועדה בחשיבותו של בנק ישראל במשק, בכלכלה ובתחומים שונים של חיינו המשקיים, הכלכליים, וכן מתוך החשבתו של מר זנבר את מעמדה של ועדת הכספים והחרומה שהיא יכולה לתרום לקידומו של המשק ולפיתוחו. להערכה זו זכינו גם מהנגיד הקודם, מר הרוביץ, שבזמנו - וזה ייאמר לזכותו - נקשרו הקשרים בין נגיד בנק ישראל והוועדה.

הוועדה נזקקת למחקר של בנק ישראל וזה למעשה החומר המוסמך ממנו היא נזונה גם בעיני אלה שחולקים עליו. ממחקרי בנק ישראל וממחקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה היו נזונים לא רק חברי ועדת הכספים אלא כל אלה שעסקו בכלכלה בארץ. רמתם של המחקרים בבנק ישראל הייתה כזאת שאפשר היה לומר שלא נעשו על פי הזמנה איזו שהיא. היו אלה מחקרים אוניברסיטאיים עד כמה שניתן, מחקרים שניסו למצוא את מידת האוניברסיטיות, להראות לנו ולמשק לאן אנחנו הולכים ומה צריך לעשות.

ראוי לציין שבהרבה נושאים כמו בתחום האשראי המכוון, בעניין הסובסידיות - ולא אפרט את כולם כאן - הזדהתה הוועדה, כגוף, עם עמדות הנגיד והרבה פעמים עלינו על גל מרכזי אחד, אם כי לא תמיד על אותו גל בדיוק. בהקשר זה הייתי רוצה לציין נושא שעולה עכשיו על דפי העתונות בקשר לנגיד הבנק החדש שייכנס עוד כמה ימים לתפקידו, ובוודאי נוכל לברך גם אותו עם היכנסו לתפקיד: מדברים כל כך הרבה על עצמאות בנק ישראל, על כך שהוא לא צריך להיות סניף של משרד האוצר, על כך שהוא לא צריך להיות כפוף לאוצר. כמי שמכיר את מר זנבר בכל שלבי הפעילות השונים שלו - אם באוצר, אם במשרד המסחר והתעשייה, אם בבנק לפיתוח התעשייה - אני יכול לומר שמר זנבר לא היה כל כך פשוט, לא היה כל כך קל. בשום מקום לא כתוב שבנק ישראל צריך להיות עצמאי, שהוא לא צריך לקבל דיקטאטים ממישהו, אבל אני יכול לקבוע שמר זנבר לא קיבל דיקטאט ממישהו. יחד עם זאת אין חובה שנגיד בנק ישראל יעמוד בקונפליקטים עם שר האוצר אלא רק במידה שיש לו דעה אחרת, וכשהיתה לנגיד בנק ישראל דעה אחרת הוא ביטא אותה בוועדה, ביטא אותה בדיוקמנטים. אני חושב שהפוריות בעניין היא דווקא בזה שתוך כדי ויכוח על דרך מגיעים גורמים מרכזיים כלכליים כמו האוצר, כמו הממשלה, כמו בנק ישראל לאיזה שביל משותף אחיד. אם לאו, יש מאבקים; ואני חושב שהיינו עדים למאבקים.

נגיד בנק ישראל פגש מרצונו הוא מן התפקיד. איש לא תבע ממנו שיתפטר ויילך. מובן, יש נסיבות מסויימות שנוצרו בארץ - אין בכך כל ספק - אבל הוא הלך מרצונו החופשי. אני יודע את כל התלאות שעברו על הנגיה בקשר לבנק ארץ-ישראל - בריטניה וכל מה שהעסיק את ועדת הכספים ואת כל הארץ ללא הבנה מספקת - ולא חסרה גם השמעה - אבל ועדת הכספים הייתה מעל זה.

היו"ר י. קרגמן:

אני זוכר שלפני שנים הבאנו לכנסת את תקציב המדינה תוך שישה שבועות. היה צריך לעשות זאת תוך שישה שבועות כדי שלא יהיה תקציב ביניים ואצל הליברלים עלתה אז השאלה - היה זה בימים שיוסף ספיר ז"ל היה חבר פעיל בוועדת הכספים - אם לעזור לקרגמן להביא את התקציב תוך שישה שבועות או לא. כשהבאנו את התקציב תוך הזמן הזה אמר זנבר: צריך לרשום את קרגמן בספר הזהב. אמרנו: אין זה מקובל לתת ציונים. אמנם אין זה מקובל לתת ציונים, אבל אני רוצה לתת צל"ש לנגיד בנק ישראל על העבודה הגדולה, הפוריה, החשובה והמסורה שעשה למען כלכלת ישראל. מכיוון שהוא איש צעיר עדיין עוד יתרום הרבה לפיתוחו של המשק, יביע את דעותיו וילחם בכל הפורומים. גם אנחנו נרצה ליהנות מהפעילות המחשבתית של מה משה זנבר בתפקידו האחרים. כמי שמכיר אותו במשך שנים אני חושב שגם הוא ירצה לשתף פעולה עם ועדת הכספים הנוכחית, שמסיימת את תפקידה תוך השנה הזאת, וגם עם הוועדה שתהיה בכנסת הבאה.

י. בדר:

כשחוקקנו את החוק ב-1954 נכתב בו שלבנק ישראל שתי מטרות: האחת - לדאוג ליציבות המטבע; השניה - לדאוג לצרכי הפיתוח והתעסוקה. היה ברור לנו ששתי מטרות אלה פעמים רבות מנוגדות זו לזו, סותרות זו את זו, אך גם היה ברור שלטווח ארוך אין להגשים פיתוח ותעסוקה מלאה בלי יציבות המטבע. יחד עם זאת צריך בנק ישראל, ככל הבנקים המרכזיים, לפעול במסגרת המדיניות הכללית של הממשלה - גם זה כתוב בחוק - ולכן קבענו שהנגיד הוא יועץ כלכלי של הממשלה וברור שיועץ כלכלי של הממשלה צריך להביע דעה שלו ולא דעה שרוצים לשמוע ממנו. דבר נוסף שקבענו - שלצורך האמון במטבע צריכים הדברים להיות גלויים וידועים ולכן לא ביטלנו את הסעיף על פירסום כמות המזומנים ברשומות. הוספנו סעיף על הדין וחשבון החודשי והוספנו סעיף - שהיום הממשלה אינה מרוצה ממנו - לפיו אם עולים אמצעי התשלום במשך שנים-עשר חודש ב-15% ויותר חייב הנגיד: א) למסור דין וחשבון לוועדת הכספים ולממשלה, ופירוש הדבר לא דין וחשבון פנימי אלא דין וחשבון פומבי; ב) להסביר את סיבת האינפלציה או את עליית אמצעי התשלום ב-15% (ג) להציע אמצעים כדי להפסיק תהליך זה. מכל הדברים האלה ברור שראינו בעליית אמצעי התשלום תהליך שלילי שצריך למצוא אמצעים להפסיק אותו. אז לא ידענו שיכול להיות מצב שהממשלה חייבת את בנק ישראל למסור לה מליארים של לירות כדי לממן גרעון חוץ, שמליארים אלה יהפכו לדולרים והדולרים ישמשו ליבוא נוסף. כל הדברים האלה קשים ביותר ומחייבים כל נגיד של בנק ישראל להגיד דברים ברורים ברוח של ביקורת קונסטרוקטיבית ובדרישה מנומסת לתיקונים.

אם אפשר להגיד משהו נגד זנבר צריך לומר שבהתחשב במצב הכללי וכדי לא ליצור פאניקה הוא היה מאד זהיר ומרוסן במילוי חובה זו. אי אפשר לומר זאת לגבי עצם החובה - הוא עמד בחובתו - אלא לגבי הצורה, הסגנון, הדרך.

אני חושב שלא טוב שמר זנבר עוזב אותנו, ולא חשוב מי יהיה יורשו. תפקיד נגיד בנק ישראל צריך להיות כמו תפקידו של שופט - עד שיגיע לגילו של חבר-הכנסת בדר. לטובת המדינה טוב שתפקיד הנגיד יהיה תפקיד קבוע; זה יוסיף למעמדו של הנגיד בעולם, בקרב המטבע ובבנק העולמי; זה יפצה את הנגיד; וזה טוב למדינה. נכון שהכנסנו בחוק כמה שסתומי בטחון, אבל הם לא מהווים שיקול שאחרי חמש שנים צריך להחליף את הנגיד. אני יודע שיש אנשים שרואים בשיטה זו דבר לא טוב.

בידידי זנבר אני רואה דוגמה לאדם שיכול במדינה זו לעשות את דרכו גם בלי פרוטקציה. אדם צעיר שבא ממחנה ההשמדה עם מספר על ידוועלה דרך עבודה קשה, הודות לכשריו, הודות להשכלה שרכש, הודות לנאמנות לתפקיד, הודות לידיים נקיות מעל לכל ספק, יחס טוב לבריות, אחריות ומתינות שלב אחר שלב בלי שום פרוטקציה, בלי גיבוי במפלגה, בלי קשרים משפחתיים וזה טוב. זה לא טוב שאנחנו מפסידים אותו. האם יש עוד רבים במדינה שכך עמדו במבחן ויהיו חסרים לה כל כך? אבל מה לעשות, אני מכין שלא זו הדרך ולא זו השעה, ואני רוצה רק להגיד למר זנבר שאמנם זה סוף פרק, אבל לא סוף פסוק.

מ. שחל:

הערכתני, הוקרתי ואני מוקיר גם כיום את נגיד בנק ישראל מר משה זנבר. אני חושב שאביע את דעתי ודעת רבים אם אומר שתקופת הנגידות שלו הצטיינה בכמה מאפיינים שהוסיפו

מ. שחל:

כבוד לתפקיד ויעמידו גם את הבאים אחריו בפני האתגר של התמודדות על אותה רמה מקצועית, אותה עצמאות ואותה מסירות מיוחדת שציינה לחיוב רב את מר משה זנבר, גם בתפקידים שמלא בעבר. לפני תפקיד זה.

בכל עבודה יש לעתים חילוקי דעות. במקרה מסויים היתה איזו שהיא מחלוקת או איזו שהיא אי הבנה, ובהזדמנות זאת אני רוצה לומר כי לא היה ואין ענין אישי. הערכתי לא פחתה ולא השתנתה במקרה זה, שאולי ניתן לו ביטוי מעבר לכל פרופורציה.

אני רוצה לאחל למר משה זנבר את מיטב האיחולים ואני משוכנע שעוד יחרום הרבה מאד, הן למשק והן לחברה, בכל התפקידים שימלא. כל טוב.

ש. ארליך:

אדוני היושב ראש, ידידי משה זנבר, גבירותי ורבותי, אני חייב להגיד כמה מלים אישיות על זנבר. אני מודה ומתוודה שכאשר נכנס זנבר לתפקידו הייתי בין המועטים - ואולי לא בין המועטים אלא אפילו בודד - שראה בחרדה את כניסתו לנעליו של דוד הורוביץ; ולהיכנס לנעליו של דוד הורוביץ זה לא פשוט. כך על כל פנים היתה אז הדעה ביחוד כשאצלנו במדינה רגילים להדביק לאנשים תווים. לזנבר הדביקו את התו שהוא איש של מישור, וזאת כאשר תפקיד הנגיד כשלעצמו רגיש מאד ומדברים בו הרבה על עצמאות. אני חייב לומר שלאחר זמן קצר מאד ידעתי שהבחירה היתה מוצלחת ונקשרו בינינו יחסים אישיים וידידותיים. אני שמח שנקשרו יחסים ידידותיים עם אדם שראוי לידידות, להוקרה והכרה.

תפקיד הנגיד רגיש מאד ואחראי מאד. על הנגיד ללכת חמיד כיון הטיפוח או על גבי חבל וזה לא פשוט. הנגיד עומד תמיד בפני לחצים אובייקטיביים וסובייקטיביים, ולחצים אדירים כאלה היו. הוא לא חייב לעמוד נגד שר האוצר ולהתנגש איתו, זו לא הלכה למשה מסיני שהוא חייב תמיד להתנגד לו, הוא יכול גם להסכים איתו. כדי למלא את תפקיד הנגיד צריך אופי, ידע וכוח וזנבר גילה את שלושת התכונות הללו.

אולי מותר לי לספר דבר, שייתכן ואינו פופולרי כל כך כיום, אבל אני רואה בו הרבה אופי: לפני הבחירות מקבלות המפלגות מימון מן הכנסת, אבל עד להגשת הרשימות אורך הזמן עד שמקבלים את הכסף. לפני שלוש שנים הלכה משלחת של כל המפלגות אל נגיד בנק ישראל וביקשה שיתן כמה מליארדים לבנקים מחוץ למסגרת הנזילות כדי שיוכלו לקבל מפרעת ברבית סבירה; הרבית אז היתה בגובה של עשרים וכמה אחוזים. מר זנבר השיב בלי היסוס: לא. המפלגות, נציגי המפלגות, חברי ועדת הכספים לא ענינו אותו. הוא לא יעשה דבר כזה. מקרה זה מוכיח על יושרו של האדם, על אומץ ליבו, על הדבקות בענין שעליו הוא לוחם.

תקופת זנבר בבנק ישראל אינה מביישת את התקופות הקודמות, גם בשיקול, גם בגישה, גם בקידום העניינים, גם בהכוונתם, ואם אמרתי זאת נדמה לי שאמרתי מספיק. אני חייב לומר שכאשר היתה לי שיחה אישית עם זנבר במאוס 1976 שבה גילה את אוזני שהוא פורש בראשון בנובמבר ואין זו הזמנה ללחצים אלא זו החלטה נחושה - ומתוך הכרותי את זנבר ידעתי שדבריו אינם בבחינת אחד בפה ואחד בלבד - אמרתי לו: יש זמן. והוא השיב לי: בשבילי כאילו מחר הוא הראשון בנובמבר, כבר מחר אני מוכן לפרוש. אני מצטער שזנבר החליט מה שהחליט והוא פורש. לדעתי מאבדת המדינה את אחד הכוחות המעולים, מרבין שאני מאחל לו מכל לב הצלחה בכל מעשיו, בכל דרכיו, ואני מקווה שימצא זמן לתרום למדינה לעתים קרובות ממחשבתו ומנסיונו.

א. אפרת:

אם אלק בעקבות חבר-הכנסת ארליך אומר שהתפקיד של נגיד בנק ישראל אינו תפקיד שנכנסים בו לנעליו של מישור. זה לא "דסק", זה אפילו לא שולחן של שר בממשלה, זה לא תפקיד של ראש צוות או ראש מנגנון, זוהי שליחות מיוחדת במינה, זו מנהיגות ובמנהיגות אין מנוס מהתנגשות. אפשר לומר שזנבר לא נכנס לנעליו של אף אחד. הוא הלך בנעליו שלו מהתחלה, עוד לפני שנכנס לתפקיד הנגיד, וביחוד בתפקיד של נגיד בנק ישראל.

א. אפרת:

אני יכול לומר, אולי יותר מאחרים, שהיו חילוקי דעות ובכל המגזרים שנפגשו הרגשתי קודם כל בעצמאות של הנגיד. ואומר מה זו עצמאות: אני חושב שהאמירה שנגיד בנק ישראל לא צריך להיות נציג פוליטי או איש פוליטי היא אמירה חסרת משקל ומשמעות. נגיד בנק ישראל צריך להיות מדינאי, צריך להיות איש פוליטי. אי אפשר לברוח מזה, אי אפשר להעמיד פנים שהאיש אינו איש פוליטי ומדינאי אלא רק סכנאי כספים או סכנאי כלכלה. זה לא ניתן, זה לא קיים. אני חושב שדווקא זנבר הוכיח שזה לא ניתן וזה לא קיים, שיש תערובת טבעית של מדיניות בהנהלת הכספים, מדיניות כלכלית על רמה גבוהה. דבר שני: זנבר נאבק על דבר שהוא קשה מנשוא - לתת משקל למדיניות מוניטארית בתקופה של אינפלציה, בתקופה שצריך להטיל הרבה מסים, בתקופה שצריך לתת משקל גדול מאד למדיניות הפיסקאלית, בתקופה שיש הזרמות גדולות, בתקופה שהממשלה איננה יכולה להתחשב רק במדיניות המוניטארית ויש לה מצוקות אחרות. כדי לתת משקל למדיניות מוניטארית צריך לעסוק במאבקים בלתי פוסקים ולכן נגידות בנק ישראל, בתקופות שונות, זה תפקיד שעומד במרכז ההתנגשות. בתקופה כזאת, שהיא קשה בכל העולם וגם בישראל, אי אפשר לתת משקל למדיניות מוניטארית בעבודה מעשית יומיומית מבלי שהנגיד יוכיח את אישיותו כמנהיג בכל הדרכים העומדות לרשותו.

היחסים בין הנגיד לבין משרד האוצר אינם יכולים להיות חד-סטריים ואם יש ניגודים גם הם אינם חד-סטריים. זנבר לא נכנס לתפקיד של נגיד בנק ישראל כשכולם אומרים שהוא מנותק מן האוצר. כשנכנס אמרו: בא נציג האוצר, ותוך זמן קצר התברר שתוך כדי נסיון לבצע מדיניות היו ניגודים. אני יכול לומר שהניגודים לא צמחו רק מצד בנק ישראל, הם היו דו-סטריים. ובמידה שניגודים אלה לא נבעו ממדיניות אלא היו מעבר למדיניות הם גם כן לא היו חד-סטריים, ובוודאי לא צמחו רק מצד בנק ישראל. כשמדברים עכשיו על התפקיד, ומדברים עליו הרבה, שואלים אם לנגיד תהיה דלת פתוחה לאוצר ואם לאוצר תהיה דריסת רגל בבנק ישראל. ואני אומר גם פה: היחסים מוכרחים להיות הדדיים מתוך זיקה של גומלין, יחד עם זה - יחסים של כבוד ועצמאות, אם כי לא ברור עוד מה זו עצמאות, שניתן להלביש אותם על התפקיד שכל אחד מבצע אותו וחי בו. אני חושב שזנבר עמד במשימה זאת של נסיון להטביע חותם משלו גם אם זה הביא אותו לדרוך על מוקשים שהיו, ולפעמים הוסמנו מוקשים שהוא לא הצליח לדלג עליהם.

אשר למערכת היחסים עם הבנקים: במדינת ישראל זוהי בעיה מעניינת במיוחד מכיוון שיש שלושה בנקים שמרכזים בידיהם 85% מכלל הבנקאות הישראלית והיה צריך ליצור משטר מסוים של יחסים שבהם בנק ישראל יכול בכל זאת להיות גם גורם מדריך, גם גורם שנותן להם את מכסימום האפשרויות לעבוד. קל יותר לעשות זאת כשיש הרבה בנקים ולא רק שלושה. לא פעם הוצגה השאלה אם מותר לנגיד בנק ישראל לקיים יחסים עם ציבור הלקוחות, עם ציבור נוטלי האשראי או שהיחסים צריכים להיות באמצעות הבנקים; אם הבנקים מייצגים את ציבור הלקוחות, ציבור נוטלי האשראי או לבנק ישראל יש זכות בלתי כתובה להכניס את הידים ולבחון מה מתרחש בציבור הלקוחות המאורגן והבלתי מאורגן. יושבת פה סנטה יוספטל ששקלה לא פעם אם לסמוך על הבנקים או ללכת אל הנגיד וליטול ממנו ישירות סיוע ועצה. אני חושב שבענין זה טוב עשה הנגיד שכמה וכמה פעמים הציץ מעבר לראשם של הבנקים אל תוך ציבור הלקוחות, אל ציבור נוטלי האשראי. זה לא מקפח את הבנקים. אינני רואה את הבנקים בישראל בנושכי נשך, הם ממלאים תפקיד קונסטרוקטיבי במדינה, אבל חשוב מאד שבנק ישראל כמוסד ונגיד בנק ישראל יידעו להציץ מעליהם אל ציבור הלקוחות ולדעת מה מתרחש.

אני חושב שבמשך חמש שנות תפקידו עמד זנבר על המשמר, עבד הרבה, הקיף הרבה ובעבודתו נעזר בצוות טוב. אני אישית נהניתי מאד מן הצוות וראיתי שהצוות זוכה לעצמאות בעבודתו. אני מברך את זנבר שימצא את הביטוי המלא בכל אשר ידרכו רגליו.

ג. קצב:  
אודה על האמת שעזיבת הנגיד כיום מצערת אותי מאד, כי אני חושבת שהוא מילא את תפקידו בצורה מעוררת כבוד והערכה. כמובן, רצונו של אדם כבודו ואם הוא רוצה לפרוש הוא חופשי לעשות כרצונו, אבל אני רק יכולה להצטער על כך שעשה צעד זה, כי נדמה לי שאילו היה ממשיך בתפקיד היה מבסס הרבה מדעותיו ותורם לתועלת המשק והכלכלה שלנו.

נ. קצב:

הכרתי את זנבר כשמילא הרבה תפקידים במשרד המסחר והתעשייה בתקופת כהונתו של פנחס ספיר ז"ל כשר המסחר והתעשייה והייתי אתו במגע יומיומי כמעט שוטף בנושאים שונים. לא תמיד הסכמתי לדעותיו, אבל תמיד קיבלתי בהבנה ובהערכה את פסיקותיו. אתם יכולים להבין שלא תמיד זכו נושאי הצרכנות במשרד המסחר והתעשייה למשקל שהצרכן רוצה בו, אבל כשרון הפשרה של מר זנבר וגישתו הנכונה לעניינים תמיד הביאו לזה שהבינותי את הנחונים המשקיים שהייתו לדברים שאני כצרכנית הייתי רוצה לראות אותם אחרת.

אני מקווה שהכלכלה והמשק שלנו ייבנו מן היכולת שלך בתחום זה ואני רוצה לראות אותך ממשיך בתפקידים ומצליח בהם מחיל אל חיל.

י. פרנק:

הנגיד היוצא פורש מרצונו הטוב למרות הפניות הרבות מרבים שניקשו ממנו לא לפרוש. החליט ועשה מה שהחליט מתוך רצון כנה, וזו תופעה נדירה, ביחוד אצלנו, שאדם פורש ממשרה רמה וחשובה כזאת מבלי שאף אחד ציפה לכך. תופעה זו אומרת שיש מקום למחשבה מדוע הוא פורש.

כמייצג ציבור בעלי המלאכה, שהנגיד ליורה אותם ועזר להם רבות בחושיה שלו, אני רוצה, בשמם, להודות לך על העבר ולאחל לך, בשמם, חיים טובים, מאושרים והצלחה בדרך שבה בחרת.

ע. אמוראי:

בתפקיד של נועל דברי חברי הוועדה אני רוצה לומר כמה משפטים למשה זנבר. במאי 1973, בזמן שהמשבר העולמי התגלה בעיצומו, ביקרתי אצל בעל פרס נובל בארצות-הברית, פרופ' פאול סמאהלסון. הגעתי אליו לאחר פגישה אצל פרופ' שטיין - שעמד לכהן במועצה המייעצת לנשיא. יום לפני זה נפגשתי אתו והוא שאל על תלמידיו שהיו מורי בארץ וחוץ כדי כך אמר לי: אתם צריכים לעצות? הרי יש לכם מצבור כזה של כלכלנים. אמרתי לו: הבעיה אינה בייעוץ כלכלי, אלא בזה שכאשר צריך היה במדינת ישראל לברוא עם עובד לארץ כדי להנחיל ארץ לעם, צריך היה ליצור יש מאין והראשונים שעשו במשק הישראלי כלל לא נתנו דעתם על יעילות. אצלם - לעשות יותר טונאז' פירושו היה יותר הצלחה. המחשבה שלפעמים לא לעשות יצוא זה יותר מאשר לעשות יצוא ושם היצוא מסובסד מוטב לא לעשות אותו לא עלתה על דעתם. בשבילים היה העיקר - לעשות, להתחיל לעשות כדי שיהודים לא ימשיכו להתפרנס זה מזה, כמו שאומר מנדלי מוכר ספרים, וכשהקמנו דורות של כלכלנים טובים לא הייתה מזיגה בין אנשי המעשה לאנשי ההלכה. כשישבתי שם נסיתי לחשוב אם יש לנו מישהו שיש לו יד בעולם המעשה ויד בעולם ההלכה, אדם שיכול להיות איש המעלה בשני העולמות ולא יהיה איש המעשה אצל אנשי התאוריה ואיש התאוריה אצל אנשי המעשה, וחשבתי שהאיש זנבר הוא אחד הבודדים שמלבד היותו כלכלן הוא עוסק גם במסים, גם בתקציבים, גם במחקר, גם בייעוץ. לרולל, בפיתוח ובתעשייה ובסוף גם היה לו האומץ לעשות הסבה מקצועית ולהיות הבנקאי של הבנקים. מי שחושב את עצמו כבעל מלאכה אחד ורואה אנשים עושים קפיצות נחשונות כאלה ומצליחים, עומד בפניהם בחיל ורעדה.

כאשר זנבר התמנה ראוי בו איש האוצר והנה הוא פיתח עמדה עצמאית לגמרי, ואין זה רע, זה טוב שאנשים מזדהים עם תפקידם וברגע שהם משנים עמדה הם רואים אותם עניינים מזווית הראיה של התחום עליו הם מופקדים. זה בלבד אינו מספר את כל הסיפור. עמדותיו של זנבר והדגשיו השתנו על פי הצרכים שחלו במדינה. בשנות הששים יצרו בארץ את התעשייה ורק בשנת 1967 היא הגיעה לתקופת ההמראה - אז היה כל המשק שלישי מ"ג נרל מוטורט", לא כל כך מגוון והיה צריך בעל בית טוב שינהל אותו - וכאשר המשק המריא והגיע להיקף ששוב אי אפשר היה לנהל אותו מנקודת מיקוד אחת וצריך היה ללכת ולהנהיג קריטריונים וחוקים ולהנהיג לכלכלה להתנהל בצורה מסודרת, אז היה צריך להתחיל לעשות את המהפך בגישה, בפסיכולוגיה של האנשים. התמזל מזלו של זנבר והוא ניצב בעמדה שחלק מן המלאכה הזאת הייתה מוטלת עליו. ויש שהייתי שותף לו במקומות רבים וראיתי את הקושי לעמוד מול ענקים שהיו בעלי זכויות ראשונות והובילו ללא דרך לאפס דרך. ומול סמכות זו, שנקנתה בצדק, צריך היה לעשות את התפנית. וכאשר התפקיד מוטל על כאלה ועל ראשם אין אותה הילה שלש לראשונים - אז, כשצריך לחצוב נופלים גם שבבים. זה מה שארע, ואני יכול רק להוקיר את זנבר על מאבקו.

ע. אמוראי:

אני לא חושב שהוא פרש מן החיים הציבוריים. ההתקדמות איננה חייבת להיות על פי חוק ליניארי ולא במסלול המותווה. עוד נפגש במערכות שונות, שותפים, לפעמים חלוקים יאכל שותפים למעשה אחד - ליצירת המשק הישראלי כמשק מבוסס וצומח הנושא את עצמו. כה לחי.

ג. קיסרון:

אני רוצה להגיד מלים ספורות כמשפטן. אין זה מתפקידי להעריך את משה זנבר כנגיד בנק ישראל מבחינה כלכלית, אבל דבר אחד אני יכול לומר והוא, שבמשך כל הזמן שהכרתי את הנגיד הערכתי אותו על שאלה קטנה ששמעתי ממנו לא פעם כשבאו אליו עם הצעה זו או אחרת. תגובתו הראשונה היתה תמיד: האם ניתן לעשות זאת בחוק? אנחנו כולנו מכירים הרבה אנשים שאומרים: זה מה שאנחנו רוצים והמשפטים ישברו להם את הראש. חשוב מאד - ואני מאחל זאת למדינת ישראל - שאנשים בתפקידים כה אחראיים כמו תפקיד נגיד בנק ישראל יגיבו על הצעות שונות בשאלה: האם ניתן לעשות זאת בחוק? מה אומר החוק? את זה מאד הערכתי ואני חושב שגם ועדת הכספים וגם הכנסת כולה צריכות להיערך לגישה זו של נגיד בנק ישראל. כל טוב לך.

מ. ארנס:

אני מצטרף לכל מה שנאמר. אני חושב שהתרומה הגדולה ביותר של מר זנבר לתפקיד נגיד בנק ישראל - אינני יכול לפרט את כל התרומות שלו בתחום המקצועי - היתה בדוגמה למה שבאנגלית קוראים "אינטגריטי" - חוסר נכונות להתפשר על הדברים העקרוניים, במיוחד במעבר מתפקיד של פקיד בכיר בממשלה לתפקיד שמחייב עצמאות, וזה אינו דבר קל. לא קל לאדם שעובד בצל של אחרים לעבור פתאום לתפקיד אחר שמחייב עצמאות וחוסר נכונות לפשרות - כך גם לגבי הנגיד החדש שייכנס לתפקידו - ומר זנבר נתן פה דוגמה טובה מאד. אני מקווה שרבים יילכו בעקבותיו.

א. מלמד:

כאשר נכנס משה זנבר לתפקידו כנגיד בנק ישראל קיבלתי אותו בלבביות רבה. הייתי בין אלה שהיו בעד מינוי זה. אם כי באמצע כהונתו נפל בינינו ויכוח בענין מסויים - שאינני רוצה לדבר עליו - תמכתי תמיד בקו הכלכלי שלו, וכשהיה ויכוח בין האוצר ובנק ישראל אמרתי לא פעם מעל במת הכנסת שאני בעד הקו של בנק ישראל. אני חושב שמשה זנבר - שהוא עדיין נגיד עד ה-1 בנובמבר - הוא אחד הכשרונות המזהירים ביותר בתחום הכלכלי. כשנכנס לתפקידו אמרתי: הפעם יהיה לנו נגיד שלא חי על האולימפוס אלא החזיק את היד על דופק המשק עוד לפני כן. אני מקווה שגם אם בנק ישראל יפסיד מצאתו של מר זנבר, המשק הישראלי לא יפסיד מכשרונותיו, וידיעותיו ישרתו את המשק גם בתפקידו הבא. אני מאחל לו הצלחה בכל מקום.

מ. זנבר:

אני מודה לוועדה על המלים היפות, אני מודה לאלה שהתבטאו ולאלה שלא התבטאו - אומרים שאין להם דעות שונות מאלה שהתבטאו - בעיקר מפני שלא היתה זאת התבטאות של חובה אלא התבטאות של הרגשה וצורך והאנשים חשבו שהם צריכים להגיד את מה שאמרו. אני חושב שהדברים נאמרו בכנות, ומה שנאמר בוודאי משמח אותי, אפילו מרגש אותי.

האמת שהכנתי הרצאה קצרה, אבל לא ארצה אותה אלא אגיד דברים אחרים: בתפקיד של נגיד בנק ישראל נסייתי לבצע את מה שאני חושב שצריך בנק מרכזי לבצע, כאשר תפקידו של הנגיד להוביל את המוסד שלו לאותו ביצוע. מה פירוש הדבר? - כל הזמן שמעתי מהורוכיץ את הביטוי: צריך להיות מצפון ומצפון למשק, וחשבתי על זה הרבה. להיות מצפון זה קל - למצוא את הכיוון שבו צריך להוביל את המשק. מה זאת אומרת מצפון? - מצפון פירושו להגיד כדיוק מה שחייבים להגיד. לפעמים צריך לנסות להשיג זאת ואם אפשר להשיג, בוודאי טוב; אם אי אפשר להשיג, עליך להגיד לפי מצפונך. אתה יכול לעשות, אבל לפי מצפונך ולאחר שהתייעצת במיטב היועצים שאפשר להשיג.

אני חושב שזה קיים בבנק ישראל ואני שמח שיושב-ראש הוועדה הזמין את חברי בהנהלת הבנק. תמיד נסייתי לעודד מחשבה חופשית ויוזמה חופשית של רעיונות בבנק ישראל. זה לא אומר שקיבלתי כל מה שאמרו, כי אחר כך צריך היה להחליט ומי שעומד בראשה הוא צריך להחליט, אבל מה שגיבשנו היה הדבר הטוב ביותר למשק. לא לפרט, לא לנגיד, לא לאותו גוף פוליטי שאליו הוא שייך,

מ. זנבר:

אלא רק מה שהכי טוב למשק. לבוא ולהגיד דברים במצפון נקי ושלם, אם זה נוח ואם זה לא נוח, את זה נסיתי לבצע. אחדים אמרו כאן שאינם יודעים מה זו עצמאות. זו העצמאות - להגיד בדיוק מה שחושבים. אם אני מביע דעה ושר האוצר, ראש הממשלה או שרים כלכליים חושבים שדעתי לא נכונה כי רצוי להם משהו אחר - לא להצדיע וזהו. אם לפי מצפוני העניין כל כך רציני שיש להביא אותו לציבור, לוועדת הכספים - שזה גורם פוליטי ושמפלגות הנוגדות את המפלגה שאני שייך אליה יכולות לנצל את העניין - גם אז לבוא ולהגיד מפני שהחפקיד מחייב. זו נקראת עצמאות ולא משוא פנים, וזה היה נר לרגלי.

ככל שחשבתי שדברים קשורים יותר בדעות אישיות

שלי, יותר התייעצתי עם חברי, ואני אפילו גאה בזה. אני גאה בזה שעם פרישתי הוזכרו אנשים - לא רק בעתונים אלא גם בדיונים ממושכים - כנגידים פוטנציאליים. איזה מוסדות יכולים להתברך בזה בישראל? אני שמח שזה קרה ואני חושב שהם עזרו למדיניות שהיא מצפון ולהתבטאות שהיא לפי מצפון.

גם הפורום הזה של ועדת הכספים עזר לי הרבה

מאד. הוא עזר לי הרבה מאד למרות שהנא פורום פוליטי ולמרות שכל אחד בתוכו הוא פוליטיקאי. לא פעם, אני זוכר, אמר יושב-ראש הוועדה דברים שלא היו לפי הקו הממשלתי וחברי הוועדה לא תמיד חמכו לפי אופוזיציה וקואליציה אלא לפי העניין. אני חושב שזה עזר לי לנהוג לפי מצפוני ולמלא תפקיד זה שהורוביץ קרא לו - מצפון ומצפן. בעת כניסתי לתפקיד, כששמעתי לראשונה את הביטוי הזה, לא הבנתי למה הכוונה בדיוק. חשבתי שזה ביטוי. כאשר התעמקתי בו הבנתי שהפירוש שלו הוא זה שאמרתי כאן.

היו אחרים שעזרו לי בזה והם אפילו אינם

יודעים, כמו חבר-הכנסת בדר. במקרה מסויים - אינני זוכר מה היה המקרה - הרבה לפני שהייתי נגיד אמר לי בדר שהרכוש שלו הוא שמו; הנכס היחיד שיש לו הוא שמו ועל נכס זה אינו יכול לוותר. החרשתי מאד וחשבתי שזה צריך להיות אצלי אחר מעקרונות היסוד. זאת אומרת, לא להתפשר בענינים עקרוניים מפני שזה הרכוש העיקרי שיש לאדם - שם טוב ומצפון נקי. יש לי עקרונות כלליים וניהוליים ואני מתלבט עד שאני מקבל אותם אבל אינני מתפשר עליהם. מעבר להם אני יכול להתפשר, אבל לא עליהם. אני יכול לדבר על כמה עקרונות, אבל למה להיכנס לזה? אחד הדברים היסודיים בתפקיד הנגיד היה - ואת זה כבר הזכרתי - אם אתה חושב שדבר מה טוב למשק, לא חשוב אם זה טוב למפלגה שלך או אם זה לא טוב לך אישית, הולך ותגיד. בדר אמר שאפשר להאשים אותי שלא אמרתי את הדברים בתוקפנות רבה, אבל גם אתה לא יכול לומר שלא אמרתי. האמן לי, לא היה לי קל כי שר האוצר ספיר היה באמת ידידי הקרוב ביותר. וזה היה הדדי - אני הייתי ידידו והוא היה ידידי. עבדנו יחד.

חושבים שבאתי ממשרד האוצר. עזבתי את האוצר

שלוש שנים לפני שנחמנתי לנגיד. בשנה האחרונה לפני שהייתי נגיד הייתי סגן שר המסחר והתעשייה ולמעשה שר המסחר והתעשייה בפועל. ספיר ניהל את האוצר ואני הייתי במשרד המסחר והתעשייה, לא כפקיד. אבל את זה שוכחים. בגלל הקשרים ההדוקים, הידידותיים, המקצועיים והאישיים עם ספיר בוודאי היה לי קשה מאד לבוא ולהלחם באותה גישה שהתבטאה אצל ספיר בשנת 1973, שנת בחירות. הוויכוחים היו ב-1973 כששר האוצר לא לחם - האופוזיציה תגיד שעודד - נגד האינפלציה הדוהרת בישראל באותה שנה, נגד העלאת רמת החיים שעלתה ב-10% בקירוב כתשעת החודשים הראשונים של 1973. עם כל הידידות, עם כל הקרבה לא יכולתי לשאת את זה ואני שמח שלמרות כל מה שקרה לי עם הידיד הקרוב ביותר, למרות מה שקרה לי אישית, עמדתי על דעתי למרות שלא נעים לעמוד בזה. זו עצמאות, זו אובייקטיביות, זו נייטרליות, זה התפקיד העיקרי של הבנק המרכזי, של כל מוסד לא נבחר במדינה דמוקרטית - צה"ל, מבקר המדינה, בית-המשפט ובנק ישראל. והגופים הפוליטיים חייבים לסייע לארבעה גופים אלה לבצע דרישה זו של אובייקטיביות ועצמאות, כל אחד לפי העניין.

אני מאד מבקש אתכם להמשיך לנהוג עם בנק

ישראל כפי שהיה עד עכשיו. בנק ישראל יהיה זקוק תמיד לסיוע כדי שיוכל לעמוד במשימה המרכזית. היא חלוייה בכם, בלעדיכם לא יכולתי לבצע אותה. אני שמח ששני חברי ועדה התבטאו היום. למרות הצעקות שהיו בזמנו הוועדה לא הצביעה אז לפי מפלגות. אינני בא בטענות אל אף אחד וכשאני אומר שאני שמח ששני חברי ועדה

מ. זנבר:

התבטאו פה הפעם אני אומר את זה כי אני רוצה לשכוח כל אי נעימות שהיתה בוועדת הכספים. אני שוכח ושכחתי.

אני באמת נפרד בהרגשה נעימה מאד מוועדת הכספים. קרגמן אמר שהוא חושב שיזמין אותי כאיש משק. מכיוון שאתה מזמין פרופיסורים תוכל להזמין אותי כמו כל פרופיסור אחר, כי אהיה פרופיסור באוניברסיטת תל-אביב. לפרופיסור זה יהיה גם נסיון מעשי, כמו שאמר עדי אמוראי, וזה בוודאי לטובה.

רציתי להגיד משהו לארליך. הוא אמר שהנגיד צריך לעבור בין סיפות הגשם. אני כופר בזה. כל הגישה שלי - ואולי כוונת ארליך היתה אחרת - היא שאינני רוצה לעבור בין סיפות הגשם.

ש. ארליך: כוונתי היתה אחרת לגמרי.

מ. זנבר: יש סיפות שרציתי להרטיב בהן כדי שמצפוני יהיה נקי. אני חושב שהנגיד חייב לנהוג כך. הוא לא יכול להשאיר את ההחלטות לאף אחד. אם הוא מעביר החלטות לוועדה זו או אחרת הוא פוגע בעצמאות המוסד בשלב אחד ואחר כך ידרשו ממנו עוד. לא העברתי החלטות למקום אחר. רציתי להנהיג את המוסד, ומי שרוצה להנהיג חייב להתנגש. מי שרוצה לעבור בין סיפות הגשם אינו מנהיג ואינו חייב להתנגש.

א. שוסטק: המלה "נגיד" באה מן המלה "נגד".

מ. זנבר: הנגיד צריך להיות בעד מצפוני בתפקיד שקיבל על עצמו ולא לפחד מהתנגשויות והתנגדויות. זה מה שנראה לי שיש לעשות ואני מקווה שבזה עמדתי, על כל פנים לפי ההתבטאויות שלכם.

הכל מדברים על התנגשות עם האוצר. ההתנגשות היא לאו דווקא עם האוצר. זה לא מקרה שאפרת הזכיר את הבנקים, כי הוא ראה זאת בפועל פעם בשבועיים. בנק ישראל חייב לעבוד עם מערכת הבנקאות כי הוא ממונה עליה כמו ששר המסחר והתעשיה ממונה על התעשיה. נכון, שר המסחר והתעשיה רוצה להיות ביחסים טובים עם התעשיה, אבל הוא לא צריך רק לייצג את התעשיה בממשלה אלא לייצג את הממשלה בתעשיה, כמו שאמרתי לשרי החקלאות הקודמים שבאו בתביעות, שהם נציגי החקלאים בממשלה, אבל הם צריכים להיות נציגי הממשלה כלפי החקלאים. אני השתדלתי להיות ביחסים טובים עם מערכת הבנקאות, אבל לא בכל מחיר. וקרה לא פעם שהם התעקשו ולא רצו לבצע משהו שעלה להם יותר מדי כסף ואז - כפי שאפרת אמר - הלכתי לפעמים בלעדיהם. זה נכון ואני מאד גאה בזה. אני זוכר מה שקרה במימון חירום בזמן מלחמת יום הכיפורים: היו כאלה שהיו צריכים לשלם משכורת ב-15 באוקטובר, במשקים בעיקר, וב-1 בנובמבר לא רצו. אמרתי: אנחנו עושים לבד. התרסבתי וביצעתי. אני חושב שהצלתי אז את המשק מבחינה מימונית. הנענו אז את גלגלי המשק ולא היו בעיות מימון במשקים, במפעלים. אחר כך באו השמצות שחלקתי למשק מסויים ולמפעל מסויים וזה לא היה נכון. גם את זה יודעים פה. עברתי מעל ראשי הבנקים אבל לא נחתי למפעל זה או אחר. אפילו לא החלטתי. התאחדות התעשיינים היתה צריכה להמליץ, משרד המסחר והתעשיה היה צריך לאשר ואנחנו נתנו אוטומטית מבלי לבדוק, כי לא היה זמן. אותו הדבר לגבי החקלאות. אני לא חילקתי. משרד החקלאות עם החקלאים החליטו לאחר שקבעתי את המסגרת והטכניקה, כדי שכל אחד יוכל ללכת לאיזה בנק שהוא רוצה. ביצענו, וזה אחד הדברים היפים. נרסבתי, אבל השגתי מה צריכים היו להשיג בשביל המשק.

בסך הכל, למרות אי הנעימות עם ספיר כידיד בתקופה של שנה וחצי, למרות הפרשה הלא נעימה של בנק ארץ-ישראל - בריטניה, אני יכול להסתכל אחורה על החקופה של חמש השנים - היום נדמה לי שהיא חלפה מהר, אבל לפעמים חשבתי שהזמן זוחל - כתקופה שנותנת לי סיפוק גם מן הבחינה המקצועית, גם מן הבחינה שאני חושב שעמדתי במשימה, גם מבחינת היחסים עם ועדת הכספים ועם חברי לעבודה.

מ. זנבר:

השוטפות. אני שמח כל כך שלקראת הסוף ניתנה לי האפשרות להשתתף במאגילה בוועידות השנתיות של הבנק העולמי וקרן המטבע. אני חושב שפתאום ראיתי את המעשים שלנו בישראל בפרספקטיבה הנכונה. המדינות המפותחות באו שם בטענות על המדינות המתפתחות, והמתפתחות באו בטענות על המדינות המפותחות וראשי מוסדות הסיפוי למדינות מוסר מה צריך לעשות. למעשה מה שהם דרשו מאחרים זה מה שאנחנו פחות או יותר עושים. גם זה הביא לי סיפוק ושיניתי את הנאום שלי בו במקום. באתי עם נאום מוכן על ענינים בין-לאומיים, אבל שיניתי את הנאום ורבע משמונה-עשר הדקות שהיו לי הקדשתי לישראל. לאחר מכן בשיחה עם מקנמרת ואחרים אמרו לי: הלוואי וכל המדינות ינהגו כמו ישראל. מישהו יכול להגיד שיש הרבה אמת במה שאומר עכשיו: לא שאנחנו עושים הכל טוב מאד, אלא שאחרים עושים יותר גרוע ולכן אנחנו יכולים להיות דוגמה לאחרים. בעיות פוליטיות וממשלתיות, לא חינוכיות ביותר, קיימות ברוב המקומות; כל מיני תופעות שליליות שאנחנו עדים להן פה, יש אצל אחרים יותר. לא מעט אמרתי ואומר שזה לא טוב וזה לא טוב, אבל כשמסתכלים על התמונה הכוללת ויש לנו קנה מידה מה השיגו אחרים ומה לא השיגו, אנחנו יוצאים מהשוואה זו יפה מאד. לדוגמה: מה אמרו שם למדינות, מאנגליה ועד למדינות מתפתחות? - אל תבקשו רק עזרה כל הזמן, תחאמצו כפנים. ומה הציעו לעשות? - תעודדו את היצוא, תפתחו תעשיות יצוא, היצוא יהיה בראש דאגותיכם. אנחנו עשינו, אנחנו עושים גוה אחד הפלאים. כשאני אומה למישהו שישוואצלנו אינפלציה כזאת חושבים שזו קסטרופה, אבל כשאני מסביר שזה לא בגלל היצוא אומרים לי: תעשו פיתוח. אנחנו דוגמה למדינה שעושה פיתוחים. איך קראתי לפיתוח הזוחל? - דפוליטיזציה של הפיתוחים. האחרים נמצאים במצב של דפוליטיזציה - מדברים על פיתוחים ולא עושים. אנחנו עושים פיתוחים זוחלים, מעודדים את היצוא - אולי לא מספיק, אבל זו המדיניות - והיצוא גדל. אולי לא מספיק לפי צרכי ישראל; אבל הוא גדל. למרות האינפלציה הגדלה והמואצת היצוא לא נפגע, הוא גדל. שואלים אותנו: איך אתם עושים זאת? מלבד הפיתוחים אנחנו מטילים עול על תושבי ישראל. רמת החיים לא עלתה בשנים האחרונות. יש איזו בעיה שהמשק אינו מתפתח, אנחנו בגרעון מבחינת הצריכה ולכן אנחנו דורשים מהגורמים הבין-לאומיים הללו, שהם במצב קשה; הלוואות פיתוח. והם אומרים: את האמצעים המוגבלים שיש לנו אנחנו צריכים לתת למדינות עניות. אנחנו טוענים: זה נשמע יפה מאד, אבל אתם עצמכם אומרים שהמדינות ההן אינן מנצלות טוב את הלוואות הפיתוח. יש מדינות שלא הצליחו לפתח את המשק; יש מדינות שהצליחו לפתח את המשק אבל הגדילו את אי השוויון בחלוקת ההכנסות, ומקנמרת מסיף להם זו השנה השלישית מוסר בענין זה ואומר שהעשירים נעשים יותר עשירים והעניים נעשים יותר עניים. אצלנו זה לא כך. איש לא יוכל להאשים אותנו. להיפך, אנחנו דוגמה למדינה שמנצלת טוב את הלוואות הפיתוח. אני חושב שעוד דבר היה חשוב עבורם: לא רק זה שאנחנו מנצלים טוב את הלוואות הפיתוח, אלא גם העובדה שאי השוויון בחלוקת ההכנסות בישראל לא גדל. הוא צריך לגדול במקום שנותנים מענקי השקעה והלוואות פיתוח זולות. אצלנו הוא באותה רמה פחות או יותר ואנחנו מן השוויוניות בעולם.

מ. ארנס:

אומרים שהפער כן גדל בשנים האחרונות.

מ. זנבר:

זה באפל פסלס אטוק. ביחידות מיון רחבות יותר הוא לא גדל. זה הישג עצום, אפילו שגדל מעט, ואנחנו מפצים את אי השוויון בדרכים אחרות. אנחנו מנצלים בצורה משולבת מדינות הכנסות, מדיניות מסים, מדיניות שירותים. אנחנו נותנים שירותים וזה כלל לא מופיע במידה שאחרים משתמשים בה.

נוסף לזה אומרים לאחרים: צריך לפתח חסכון בצורת היווצרות ההון. אנחנו עושים זאת. למרות האינפלציה אנחנו מעודדים חסכון ושיעור החסכון, בין המתפתחות, הוא מן הגבוהים. יש עכשיו ירידה, אבל מבחינה אבסולוטית החסכון ברמה גבוהה וזה חשוב. זה מביא צרות אחרות. כלומר, מדיניות של פיתוחים מביאה אינפלציה. הרצון לעידוד חסכון מביא לחובות גדולים ובעיות של ביטוח הצמדה או אי שוויון בצד הלוקחה והנתינה. אבל בענינים היסודיים אנחנו מתקדמים. אין אצלנו אבטלה. כאשר כל העולם סבל מאבטלה ב-1974/5 - היום כבר לא - אנחנו התגברנו. אם מנתחים את הישגי ישראל לפי קנה מידה בין-לאומי, ההשוואה טובה מאד, ואם אתם ובנק ישראל תרמתם לזה, זה צריך להביא סיפוק. כדאי לפעמים להתעלות לשעה קלה מן הוויכוחים היומיומיים שכולנו נתונים בהם - ואני בוודאי לא בצד המסנגר - אבל זו האמת. אני חושב שהעובדה הזאת נובעת מכך שאנחנו בישראל

מ. זנבר:

איננו קופאים על השמרים בקביעת המדיניות הכלכלית, אנחנו גמישים. גמישים במה? - כאשר אנחנו חושבים שהמצב השתנה, אנחנו משנים את הייעודים במדיניות הכלכלית. מובן שיש כאלה שאומרים אחר כך שכל יום שני וחמישי משנים את הייעודים, אבל אנחנו עושים זאת. למשל, היעד המרכזי המוצהר של מדינת ישראל בשנות החמישים היה - צמיחה כלכלית. היינו צריכים לקלוט את העולים הרבים. כשאתה אומר לפרופיסור כלשהו או למדינאי כלשהו בעולם שחור ארבע שנים מהקמת המדינה כמעט השלשנו את מספר היהודים בה, הם אומרים שזה לא יאומן. אנחנו קלטנו אותם, ואיך? - רק מפני שהקימונו מדינה שצומחת מהר מאד, מפני שהקימונו מפעלי פיתוח, עם כל הפגמים שהיו אז - חוסר הקפדה על יעילות וכו' - אבל היעד העיקרי הושג. אחר כך ראינו שכתוצאה מזה אנחנו נכנסים לחובות, כי אי אפשר היה לפתח מהר את המשק מבלי לקבל מימון מחוץ-לארץ - מימון פנימי לא היה - ושינינו את היעד ליעד של התקרבות לעצמאות כלכלית. זו היתה הסיסמה של פיחות 1962. נסינו לבצע זאת, נסינו להקטין את התלות בחוץ-לארץ במלחמה באינפלציה של שנת 1964 והגענו אז למיתון ולכל הדברים הלא נעימים. אבל זו היתה המטרה, ובצדק, ונדמה לי שביצענו אותה פחות או יותר. מאז מלחמת ששת הימים, בגלל התלות בחוץ-לארץ, אנחנו מתרחקים מעצמאות כלכלית והתלות הזאת הולכת וגוברת. אם צריך היום לתת דיאגנוזה מהי הבעיה המרכזית ומה היעד העיקרי, התשובה היא: לצמצם את הגרעון במאזן התשלומים. לא על ידי הדפסת לירות, כי זה לא יעזור.

אפשר להדפיס דולרים.

י. בדר:

מ. זנבר:

ההתבדחות הזאת מזכירה לי שהאמריקנים בכלל לא מבינים מה זאת אומרת קשיים במאזן התשלומים. להם אין קשיים, הם מדפיסים דולרים. להם יכולה להיות בעיה במאזן המסחרי השוטף. יש לנו ויכוח עם קרן המטבע הבין-לאומית שהולכת לפי האמריקנים ואומרת שמעמד המדינות צריך להיקבע לפי קריטריון אחד - הכנסה לאומית לגולגולת. אנחנו כופרים בזה ומדברים על מאזן התשלומים. הידיד הטוב ביותר באמריקה לא עוזר לנו, כי אצלם קנה המידה הוא הכנסה לאומית לגולגולת והם אינם חשים בבעיה של מאזן התשלומים, שבעינינו זה הדבר העיקרי. לכן אנחנו מוכנים לסבול אינפלציה גבוהה כדי שלא נהיה תלויים בארצות-הברית, כדי שלא נהיה תלויים בגורם חיצוני מהיום למחר, אלא מהיום לכמה חודשים כשהקופה של מטבע חוץ איננה ריקה, כשאפשר לגייס הלוואות, כשאפשר לקיים יחסים עם העולם, ולא שיסגרו לנו פתאום את הכרזים ונהיה אבודים. אנחנו תלויים מאד, אבל לא מהיום למחר.

יעד שני - שלא תתפתח אבטלה מקיפה אפילו מסיבות חברתיות, בסחונות שהן מעבר לסיבה הכלכלית. צמצום הגרעון. ומניעת אבטלה צריכים להיות היום היעדים ובשני יעדים אלה אסור להתפשר. אם אלה היעדים, צריך לבצע מדיניות כלכלית כזאת שתצמצם את הפער בין היבוא ליצוא באופן מתמיד. אי אפשר לבצע זאת בבת אחת תוך שנה שנתיים כי הפער גדול מאד, אבל צריכה להיות מדיניות עקבית ומתמדת בכיוון זה. כל מה שעוזר למגמה זו הוא טוב; כל מה שאינו עוזר הוא רע. אפשר להתפשר בשוליים, אבל לא על היסוד. בענין זה אין הבדל בין קואליציה ואופוזיציה ואסור שיהיה הבדל כי אין דרך אחת אלא רק זאת. יש ויכוח, כמו זה שבין בנק ישראל והאוצר, באיזה קצב מפחיתים את הגרעון. אני בוודאי אומר: בקצב מהיר מאד, בעוד הממשלה, כגורם פוליטי, רוצה קצב איטי יותר. אבל בסיכומי של דבר זה הכרח שאין להתפשר עליו.

עוד משהו בענין שהוא חלק מן הפילוסופיה הכלכלית שלי: המשק שאנחנו בונים חייב להיות משק חופשי פלורליסטי. לא ייתכן בישראל שגורם מרכזי, הממשלה, יכוון הכל, ינהל הכל. זה לא נכון עניינית. מדובר בעסק יותר מדי גדול ואפילו במדינות הקומוניסטיות לא הצליחה השיטה הזאת אלא רק אם היא מלווה במשטר מאד אכזר. היא גם נוגדת קצת את האופי היהודי. אנחנו יזמים, אנחנו אוהבים לעבוד כדי להשיג הישגים לטווח קצר ואז זה מצליח יותר מאשר אצל אחרים. הממשלה צריכה לכוון, לא לנהל. מוכרח להיות בישראל משק פלורליסטי, לא רק פרטי, כי חייבים לפתח יחידות משקיות גדולות. מי יכול להרים את היעד הזה? - יכול להרים את זה מפעל ממשלתי, מפעל הסתדרותי. וזה צריך להיות גדול כדי שנוכל להתחרות בעולם. הכל בנוי על כך שנתחרה בעולם יותר ויותר. אנחנו כל כך קטנים שאיננו יכולים להסתגר וכל הצמיחה העתידית חייבת להתבסס על

מ. זנבר:

יצוא. זו צריכה להיות הפילוסופיה.

אני חושב ששיתוף פעולה פורה בין ועדת הכספים ובנק ישראל יכול בהחלט לסייע לממשלה, לקואליציה, לאופוזיציה, לכולם בגיבוש מדיניות נכונה ובביצוע עקבי, ובהתראה כשלא מבצעים באופן עקבי. אני מקווה שזה יהיה, למעשה אני בטוח שזה יהיה בהרכב הנוכחי של ועדת הכספים.

אני מאחל לכולכם עבודה פוריה יחד עם בנק ישראל ובלי בנק ישראל בכל עבודה אחרת שאתם עושים. אני מודה לוועדה שארגנה את המפגש הזה ואני מודה לה על הסיוע שקיבלתי ממנה במשך חמש שנים. נקווה שעוד ניפגש. תודה רבה.

בהצלחה ולהתראות.

הי"ר י. קרגמן:

הישיבה ננעלה בשעה 10.50